

NNYOCHA USOROOKWU MMEMUBARA NNORO ONWE N'OLU ABANKELEKE

Eze, Adaora Maudline (Ph.D)
Ngalaba Asusu na Lingwistiks
Mahadum Steeti Ebonyi, Abakaliki
mezeadaora@gmail.com

Medolu Agatha Ojiageli (Ph.d)
Ngalaba Lingwistiks, Igbo na Asusu Najirija ndi Ozo
Mahadum Najirija Nsuka

Egwu Roseline Onyinyechi Uka (Ph.D)
Ngalaba Lingwistiks na omumu agumagu,
Mahadum Steeti Ebonyi, Abakaliki

Onu MercyAgha (Ph.D)
Ngalaba Lingwistiks na omumu agumagu,
Mahadum Steeti Ebonyi, Abakaliki

Ekwe Monica Ayaru
Ngalaba Lingwistiks na mumu agumagu,
Mahadum Steeti Ebonyi, Abakaliki

Umi

Asusu niile nwere uzọ di iche iche ha si eziputa ihe di n'ubara, ya bu ihe kariji otu. Asusu Igbo di ka asusu ndi ozọ nwere etu e si e egosiputa ihe kariji otu n'Igbo izugbe nakwa n'olu di iche iche. Olu Abankeleke di ka otu n'ime olu ndi Igbo nwekwara uzọ puru iche o si eziputa ihe di n'ubara. Nchocha a lebara anya na nnyocha usorookwu mmemubara nnoro onwe n'olu Abankeleke. Mbunuche nchocha a bu ichoputa mmemubara nnoronwe n'olu Abankaleke di ka o si metuta usoro okwu olu Abankaleke. Nchocha a gbasoro usoro usorookwu were kowa mmemubara olu Abankeleke. nke Steti Ebonyi. Nchocha a nyekwara otutu omuma atu ahiri okwu ebe mkpuru okwu na-arụ oru dika mmemubara nnoronwe n'olu Abakaleke nke Steti Ebonyi. Nchocha a gbasoro atutu iwu abumisi nke Chomsky (1981). Udi nchocha e ji ruo oru bu nkwasị ndizi mma. A gbara ndi mmadu asato n'onumara ato mebere olu ndi Abakaleke ndi gunyere Ezaa, Izii and Ikwo ajuju onu iji nweta ngwaa oru e ji mee nchocha a. Aro odee maka nchocha odinihu bu ka ochocha ozọ lebaa anya n'ihe ngwaghari di iche iche di na mmemubara izugbe na olu ndi ozọ. Nchocha a choputara na mkpuru okwu mmemubara nnoronwere n'olu Abankeleke gunyere: ayi', 'unu, ephé/whé, uru, éze, mkporo oha/oha, ndu, unwu. . Aro odee maka nchocha odinihu bu ka ochocha ozọ lebaa anya na mmemubara nnoronwe di iche iche n'olu ndi ozọ.

Mkpolite

1. Nto-ala nchocha

Asusu bu ihe nriiba ama nke mmadu ji eziputa ihe o bu n'obi mgbe ya na ndi mmadu biakotara onu. Ude (2019) kwara asusu di ka otu n'ime njirimara agburu o bu nke mmadu na ibe ya ji enwe mmekorita n'udi mkparita uka iji mee ka mbunuche ha puta ihe. O bu site n'asusu ka mmadu si aghota ma na-amatakwa ihe onye ozọ bu n'uche. O kwara na o bu asusu ka mmadu na ibe ya ji ekwkorita okwu nke na e wepu asusu, o ga-ahia ahia imata ihe mmadu bu n'uche. O buru na asusu adighi, amamihe na echiche niile mmadu chere ga-ato ya n'obi n'ihi na o nweghi uzọ o ga-esi mee ka ndi mmadu mata ihe di ya n'ime mmuo. O bu asusu ka anyi ji ede ihe mmadu nwere ike igu ma o bu guo nke onye ozọ dere. O bu site n'asusu ka ufođu omenala anyi ka ji diri okpu toro okpu. N'ihi nke a, o di mkpa ka onye o bu na-echekwa asusu ya n'ihi na onye kpoo oha ya mkporo, agbata obi ya ewere ya kpoo ntụ.

Asụsụ bara ọtụtụ uru mana ọ nwere ọtụtụ ihe na-echere ya aka mgba n'ihu. Omumụ asụsụ Naijiria tumadi asụsụ Igbo bụ ihe ụfọdụ nne na nna, gọvumentị, ụfọdụ ụlọ nchọcha na- eleda anya. Ọtụtụ mmadụ ndị kwenyere na o nweghị uru omumụ asụsụ baara mmadụ. Ha na-akọwa na mmadụ ịmụ asụsụ a mụnyere ya adighi mkpa. N'ihu nke a, ha na-eji omumụ asụsụ Igbo eme akaje ma na-akọjọ ya n'ebe ọ pụrụ iche. Ha ahughị uru ọ bara bụ mmadụ ịmụ asụsụ Igbo n'ụlọ akwụkwọ di elu di ka na mahadum. Amumamụ asụsụ Igbo na-eto n'ike n'ike, ọ bụ ya mere ọchọcha ji bagide na nchọcha a nke isi okwu ya bụ mmemubara n'olu Abankaliki.

Asụsụ Igbo di ka asụsụ ndi ozo nwere etu e si ewube uto asusụ ya n' Igbo izugbe nakwa n'olu di iche iche. Ha nwekwara uto asusụ di iche iche ha nwere ike iwebata ka mmekorita n'etiti ha wee di mfe. Asusụ mmadu niile nwere usoro di iche iche ha na-agbaso were egosiputa ihe kariji otu. Nke a putara ihe nke oma n'igosiputa ndi iche di n'etiti mkpo olu na ubara na etu o si metuta mkpo aha. Ngu bu usoro e si egosiputa aha ma o bu nnochị aha bu otu ihe ma o bu karija otu ihe nke a na-akpo mkpo olu na ubara n'asusụ Igbo. Ngu sokwa buru katigori ahụ nke e si na mgbakwunye eziputa mkpo olu na ubara n'asusụ ndi nwe ya, nke asusụ Igbo bu otu n' ime ha. Ihe nke a putara bu na ebe o bula e nwere onu ogugu kariji otu na o na-egosiputa ubara. Mgbe o bula ihe kariji otu ma o bu di otutu, a na-asị na ihe ahụ di ubara n'asusụ Igbo. A na-egosiputa ubara n'asusụ Igbo site n'onodu o no n'ime ahiri okwu ma o bu site na nghota ya. E nwere ike ikowaputa ya site na mkpuru okwu, nkebi okwu, nkebi ahiri ma o bu ahiri okwu. Ngosiputa ubara n'asusụ Igbo bu otu n'ime uto asusụ e nwere n'asusụ Igbo di ka atumatu okwu, akpala okwu, nkeji asusụ, ilu na otutu ndi ozo. Onu ugu bu otu n'ime katigori uto asusụ a choputara n'oge nto-ala uto asusụ. Onu ugu puru iche nke ukwu maka na o na-enye aka ikowa oru di iche iche o na-arụ n'usoro ederede uto asusụ.

1.2 Nsogbu nchọcha

N'ime nchọcha a niile, ihe kpatara odee ji eme nchọcha n'isi okwu a bụ na ụfọdụ ndi na-asụ Igbo na-ekwuhie ihe gbasara ubara mgbe ha na-akpa nkata. Oge ụfọdụ ndi mmadụ na-asị "Akwasịla m aka ka ndi ara" kama i si "Akwasịla m aka ka onye ara". Oge ụfọdụ ndi mmadụ choo ikele ekele ha na-asị 'ndewo ndi oka mmuta niile bįara n'ogbakọ ihe omumụ a' kama isi 'ndewo ndi oka mmuta bįara n'ogbakọ ihe omumụ a'.

1.3 Mbunuche nchọcha

Mbunuche nchọcha a bụ ilebanye anya na mmemubara di ka o si metuta usoro okwu olu Abankaleke. Mbunuche nchọcha a kpom kwem bu:

- i. itule mmemubara okwu nnozo onwe n'olu Abankaleke.
- ii. Iji iwu abumisi kowaa ụfọdụ mmemubara nnozo onwe ndi a

2. Ntuleghari Agumagu

Agu-Ofodile (2009) kowara mkpuru asusụ nnozo onwe di ka mkpuru asusụ nwere ike inoro onwe ha, ndi naani ha na-emebe mkpuru okwu, ndi o nweghi ihe a na-ejikota ya na ha onu nke o ji atakodo n'okwu o bula iji nwee nghota. Ofomata (1995) kowara mkpuru asusụ nnozo onwe di ka mkpuru asusụ ndi ahụ ndi anaghi enwe njikota ma o bu mwekota onu tupu ha enwe nghota. O kowara na mkpuru asusụ nnozo onwe anaghi enwe mgbakwunye mkpuru asusụ o bula kama o na-anoro onwe ya ma na-egosiputa nkowa ya. O kowara na mkpuru asusụ nnozo onwe nwere ike ibu otu mkpuru edemede udaume, nnochị aha ma na-adikwa na mkpo aha. Mbah na Mbah (2014) kwuru na mkpuru asusụ nnozo onwe bu udi mkpuru asusụ nke nwere echiche ma nwee ike ikwuru onwe ya di ka mkpuru okwu. O kowara na mgbe okwu bu mkpuru asusụ nnozo onwe ma nwee ike ikwudoro onwe ya, na a na-akpo ya mborogwu okwu. Ufodu mmemubara olu Abankaliki nwere ike inwe nghota n'adabeghi n'ahu mkpuru okwu ozo.

2.1 Ntùlegharị nchọcha e merela banyere isi okwu a

Ifeagwazi (2010) jiri atụtụ mwube nkeji asụsụ mee nchọcha ya gbasara mmemubara. Mbumnuche ya bụ ichọputa ụzọ dị iche iche ụfọdụ asụsụ si emebe ụbara tumadị asụsụ Bekee na asụsụ Igbo. O gbadoro ụkwụ n'ụzọ mmemubara anọ. O ji usoro okwu ọchikwa na nkeko kowaa data ya iji mara ma ahiri okwu mmemubara o ga-erube isi n'iwu a. O chọputara na asụsụ Igbo anaghị anabata mgbakwunye mkpuru okwu iji mee aha ụbara. O chọputakwara na o nwere ka mmemubara n'asụsụ Bekee si yie mmemubara n'asụsụ Igbo tumadị n'ihe ndi nke e nweghi ike iguta onu. Nchọputa nchọcha ya ozo bu na ụzọ asụsụ Bekee na Igbo si e ji nnochị aha ụbara onye nke mbu, onye nke abuo na onye nke ato eme ụbara yiri onwe ha. O kowara na e ji 'umu' egosiputa ụbara mana o bu naani n'ubara ihe na-eku ume, agaghari agaghari, ma o bu nwere ike imu nwa. Nchọcha o mere yiri nke akpu n'onu amaka na o ruturu aka obere n'uzo di iche iche e nwere ike isi gosiputa ihe kariji otu n'Igbo. Mmemubara o ruturu aka ezughi oke. Ozo, atutu o ji kowaa nke ya abughi nke nchọcha ohuu a choro iji mee nke ya. Nke ka nke bu na o mere nchọcha ya n' Igbo izugbe mana nchọcha a kpu n'onu a na-eleba anya n'olu Abankaliki.

Jija (2012) mere nchọcha gbasara mmemubara n'asụsụ Tiv. Tiv bu olu Gboko, Yandev, Adikpo, Vandikia na ndi ozo di na steeti Benue nke Najirija. Mbumnuche ya bu ichoputa uzo di iche iche e nwere ike isi gosiputa ubara n'olu ndi Tiv. O gbadoro ukwu n'usoro mmebe okwu. O kowara na uzo Tiv si emebe ubara gunyere mgbakwunye nganihu, nsonazu, nnonetiti, uda olu, ndapu mkpuru asusu dg. O choputara na asusu a nwere otutu uzo o si eziputa ubara. O kowara na asusu Tiv na-anabata mgbakwunye 'i' n'ihu (nganihu) na mgbakwunye ihe n'azu (nsonazu) mkpo aha tupu o buru ubara. O rutukwara aka na mkpuru asusu e nwere ike igbakwunye n'ihu mkpo aha dika 'i', 'a', 'u', 'm' na 'mba'. Nke e nwere ike igbakwunye n'azu mkpo aha iji mee ubara bu 'er', 'ov' na 'v'. Mgbakwunye ndi a nwere ike ibu mgbakwunye nganihu ma o bu mgbakwunye nsonazu. O choputakwara na mmemubara ufodu n'asusu Tiv nwere ike inabata mgbakwunye n'ihu nakwa n'azu mkpo aha iji mebe ubara ya. O choputara na asusu Tiv nwekwara ike imebe ubara site n'igbakwunye 'mba' n' otutu mkpo aha. Nchọcha ya yiri nke akpu n'onu mana o bu n'asusu Tiv ka o mere nchọcha ya, ozo o jighi atutu o bula kowaa nchọcha ya.

2.2 Atutu nchọcha agbasoro

Atutu nchọcha agbasoro Iwu abumisi nke(Chomsky1981) Iwu abumisi na-akowa na nkebi okwu o bula ga-enweriri isi. Ozokwa, na o bu isi ndi a na-akowa udi nkebi okwu ndi a bu. Chomsky (1992), Mbah (1999, 2012) kowara na o bu ochikwa na-enye mkpuru okwu na ahiri okwu o na-achikwa oru o na-aru n' iwu abumisi. Nke a putara na ochikwa na mkpuru okwu o na-achikwa ga-anoriri n'otu ochikwa metutara ihe omumu. N'aka nke ozo, ha ga-enweriri uzo mmekorita. Ya bu ochikwa na okwu o na-achi ga-enweriri mmekorita. Mbah (2012, 2016) kwuru na n'agbanyeghi na asusu abuo ma o bu karija nwere otu nkenudi ndoko ahiri okwu mana ha nwere ike idi iche na nkenudi nkebi okwu ha. O kowara na asusu Igbo, Bekee na Turkish nwere usoro okwu isi ahiri, ngwaa na nnara, asusu Igbo na Bekee nwere abumisi ebe Japanese nwere mkpe azu. O ruturu aka na n'agbanyeghi na asusu Bekee na Igbo nwere otu nkenudi ahiri okwu n'ebe o metutara mbu uzo mana ha nwere nkenudi di iche n'ebe nkebi okwu mkpo aha di. Abumisi nkebi okwu na-adikari n'isi ahiri asusu Igbo mana o na-adi na njedebe n'asusu Bekee. Agbedo (2015) kwuru na iwu abumisi bu iwu usoro okwu nke na-ekwu na o nwere usoro ndoko asusu na-agbaso. O ruturu aka na isi ahiri o bula nwere onodu puru iche o na-adi n'ime ahiri okwu. O kowara na asusu Igbo na asusu Bekee na-anabata iwu abumisi ebe asusu Japanese na enwekari isi mkpe azu.

Oha (2011) ruturu aka n'uzo ato e nwere ike isi kowaputa otutu mkpuru okwu n'abumisi n'usoro okwu Igbo. Usoro ndi o ruturu aka gunyere: abumisi nke aka icha ma o bu aka ekpe, abumisi nke aka nri na abumisi nke e ji otutu ngwaa arumaru mebe. Omumu iwu abumisi di ukwu ma dikwa nhikosi tumadi n'ebe nkebi okwu Igbo di. Nke a kpatara otutu ndi oka mmuta ji aru uka gbasara ebe abumisi a kwesiri idi. Ufodu kwenyere na o ga-adi n'isi mbido, ufodu kwenyere na o ga-adi n'etiti ebe ndi ozo siru na o ga-adi n'isi njedebe ahiri okwu ma o bu nkebi okwu. Otutu ndi oka mmuta di ka Selkrik (1982), Gazdar Pullum (1982), Zicky (1985) na Hudson (1987) azoola ukwu dike n'ebe amumamu abumisi na ngalaba lingwistiks di mana

ha nwere nchọputa yituru onwe ha. Ha nwekwara ebe ha ekwekotaghị na nkowa ma o bu echiche ha gbasara abumisi.

3. Usoro nchọcha

Usoro a gbasoro mee nchọcha a bu nkowasi ndizi mma ka e ji mee ya. Usoro a na-enwe mmasi naani n'ikowa ufodu ihe nwere ike igbanwe n'ihe gbasara ndi e ji mee nchọcha. Nkowasi ndizi mma bu ichoputa ihe di adi, kowaa ya ma nye ya echiche n'uzo kwesiri ekwesị. O bu site n'usoro udi nchọcha ndizi mma ka e ji nyochaa mmemubara n'olu Abankaliki. E nomiri ya n'ih na o bu ya ga-enye ezi nkowa maka usoro mmemubara n'olu Abankaliki. Ebe nchọcha a bu obodo ato ndi kacha buo ibu n'ime olu ndi mejuputara oyoko olu Abankaliki nke steeti Ebonyi

4. Ntucha data

Mmemubara nnoro onwe e nwere n'olu Abankaleke

Ufodu mmemubara nnoro onwe e nwere n'olu Abankaleke bu ndi a;

- (a) ayi
- (b) unu
- (ch) ephe/ hwe
- (d) ndu
- (e) unwu
- (f) uru
- (g) oha
- (gb) eze

N'ebe a, 'ayi', 'unu', 'ephe', 'hwe', 'ndu', 'unwu', 'uru', 'oha' na 'eze' bu mmemubara nnoro onwe maka na mmemubara ndi a enweghi ihe a na-ejikota ya na ha onu nke ha ji atakodo n'okwu o bu la iji nwee nghota. Ozo mkpuru asusu ndi a anaghi enwe mgbakwunye mkpuru asusu o bu la kama ha na-anoro onwe ha ma na-egosiputa nkowa ha.

4.1 Iji Nnuchi aha

Mbah na Mbah (2014) kowara nnuchi aha di ka nkeji asusu e nwere ike iji gbanweta ma o bu dochie nkeji mkpo aha. O kowara na nnuchi aha nwere ike ino n'onodu o bu la mkpo aha no na ya. Ha kowara na n'uto asusu odinala, a na-eji nsirihu were akowa nnuchi aha, onye na-ekwu okwu (okwu) bu onye nke mbu, onye a na-agwa okwu bu (onu) bu onye nke abuo ebe ihe a na-ekwu maka ya (isi ububo) bu onye nke ato. Ka a tlee ngwa nchọcha di na tebul 1

Tebul 1 na-egosi nnuchi aha

	Mkpoolu	Ubara
Onye nke mbu	m, mu	ayi
Onye nke abuo	i, i, gi	unu
Onye nke ato	o, o, ya	ephe/ whe

Tebul 2

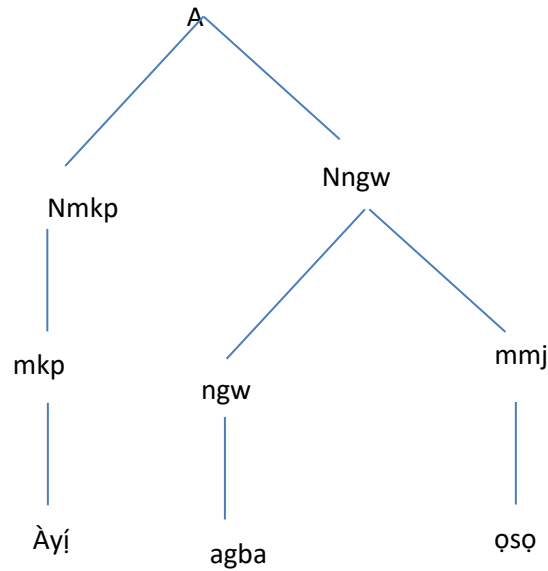
4.1.1 Ubara maka mkpo olu onye nke mbu 'm' ma o bu 'mu' bu 'ayi' n'olu Abankaleke.

na-egosi ubara maka mkpo olu onye nke mbu 'm' ma o bu 'mu' bu 'ayi'

		Olu Abankaliki	Mputara (n'Igbo izugbe)
a.	Mkpọ olu	Mu ara ekwa	Ana m ebe akwa
	Ubara	Ayi ara ekwa	Anyi na-ebe akwa
b.	Mkpọ olu	Mu agba oso	Ana m agba oso
	Ubara	Ayi agba oso	Anyi na-agba oso

A bja na tebül 2, ‘a’ na ‘b’ a ga-ahüta na ‘m’ ma o bu ‘mü’ bu mkpö olu ebe ‘àyi’ bu ubara onye nke mbü ma na-aköwa na ihe ma o bu onye a na-ekwu maka ya kariü otu onye.

Eserese 1a: Na-egosi nsekasi ‘Àyi agba oşo’

N’eserese (1a), ihe bu isi n’ebe a bu ‘àyi’ ebe mmeju bu agba oşo. Ihe mere ‘àyi’ jiri burü isi n’ebe a bu maka na o bu ya mere ka ahiri okwu a si na mkpö olu banye n’ubara. Mkpö olu ahiri okwu a di n’elu bu ‘mü agba oşo’.

4.1.2 Ubara maka mkpö olu onye nke abuo ‘gi’/ ‘i’, ‘i’ bu unu n’olu Abankaleke

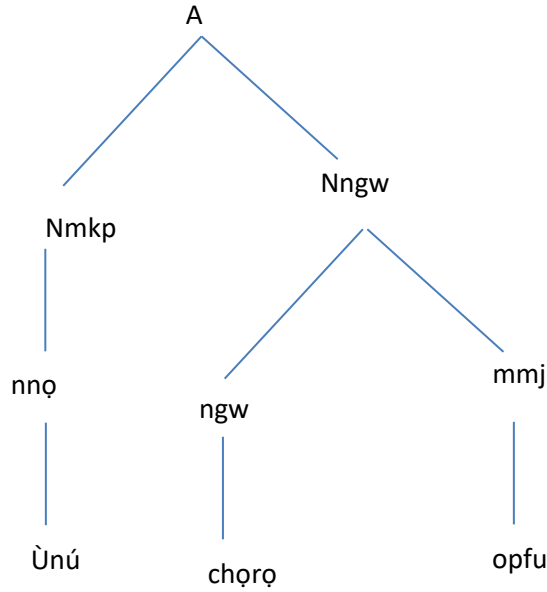
A bja n’ ubara onye nke abuo (unu), e nwere ndimiche n’uda olu ya na nke Igbo izugbe. Unu di ka ubara n’olu Abankaleke bu uda ala uda elu ebe unu di ka ubara n’Igbo izugbe bu uda elu uda ala. Ka anyi tuele ufodu omuma atu unu di ka mmemubara n’olu Abankaleke.

Tebül 3 na-egosi ubara maka mkpö olu onye nke abuo ‘gi’/ ‘i’, ‘i’ bu unu

		Olu Abankaliki	Mputara (n’Igbo izugbe izugbe)
a.	Mkpö olu	I di ike oru	I di ike oru
	Ubara	Unu di ike oru	Unu di ike oru
b.	Mkpö olu	I chorö opfu	I chorö okwu
	Ubara	Unu chorö opfu	Unu chorö okwu

A bja na tebül 3, ‘a’ na ‘b’ a ga-ahüta na ‘i’ na ‘gi’ bu mkpö olu ebe ‘unu’ bu ubara onye nke abuo nke na-aköwa na ihe ma o bu onye a na-ekwu maka ya kariü otu onye.

Eserese 1b na-egosi nsekasi 'Ùnú'chọọ opfu'

Eserese '1a' na '1b' nwere otu ụdị eserese. N' eserese (1b), ihe bụ isi n' ebe a bụ 'ùnú' ebe mmeju bụ 'chọọ opfu'. Ihe mere 'ùnú' jiri bụ isi n' ebe a bụ maka na ọ bụ ya mere ka ahịrị okwu a si na mkpọ olu banye n' ụbara. Mkpọ olu ahịrị okwu a dị n' elu bụ 'gwèdá agba ọsọ'.

4.1.3 Ụbara maka mkpọ olu onye nke atọ 'o', 'ọ' na 'ya' bụ 'èphé' / 'hwé'

N'olu Izii na Ikwo, ụbara onye nke atọ bụ 'èphé' ebe ụbara onye nke atọ n'olu Ezaa bụ 'hwé'

Mkpọ olu **Mpụtara (n'Igbo izugbe)** **Ụbara** **Mpụtara (n'Igbo izugbe)**
 O/O/ Ya O/O/ Ya Èphé Ha

Tebụl 4 na-egosi ụbara maka mkpọ olu onye nke atọ 'o', 'ọ' na 'ya' bụ 'èphé'

		Olu Abankaliki	Mpụtara (n'Igbo izugbe)
a.	Mkpọ olu	Ọ bụ ya ete ebvu	Ọ bụ ya na-ete egwu
	Ụbara	Èphé ete ebvu	Ha na-agba egwu
b.	Mkpọ olu	Ọ bụ ya ara ẹkwa	Ọ bụ ya na-ebe akwa
	Ụbara	Èphé ara ẹkwa	Ha na-ebe akwa

A bja na tebụl 4, 'a-b' a ga-ahụta na 'o' na 'ọ' bụ mkpọ olu ebe 'èphé' bụ ụbara na-egosi ụbara onye nke atọ n'olu Ikwo na Izii ma na-akọwa na ihe ma ọ bụ onye a na-ekwu maka ya karịrị otu onye ma ọ bụ ihe.

Eserese '1a', '1b' nwere otu ụdị eserese. Ihe mere 'èphé' jiri bụ isi n' ebe a bụ maka na ọ bụ ya mere ka ahịrị okwu a si na mkpọ olu banye n' ụbara. Mkpọ olu ahịrị okwu a dị n' elu bụ 'o te ebvu'. N'olu Ezaa, ụbara onye nke atọ nke na-anọchi anya èphé bụ 'hwé'.

Tebul 5 na-egosi 'hwé' dị ka ubara onye nke atọ n'olu Ezaa nke nwere mkpọ olu 'ya'

		Olu Abankaliki	Mputara (n'Igbo)
a.	Mkpọ olu	Ya ete ebvu	Ọ na-agba egwu
	Ubara	Hwé ete ebvu	Ha na-agba egwu
b.	Mkpọ olu	Ya ariá ẹkwa	Ọ na-ebe akwa
	Ubara	Hwé ariá akwa	Ha na-ebe akwa

A bịa na tebul 5, 'a' na 'b' a ga-ahụta na 'ya' bụ mkpọ olu ebe 'hwé' bụ ubara na-egosi ubara onye nke atọ n'olu Ezaa ma na-akọwa na ihe ma ọ bụ onye a na-ekwu maka ya karịrị otu onye/ihe.

Tebul 6 na-egosi 'Hwé' dị ka ubara onye nke atọ n'olu Ezaa nke nwere mkpọ olu 'ọ'.

		Olu Abankaliki	Mputara (n'Igbo izugbe)
a.	Mkpọ olu	Ọ vuta jì akpu	Ọ na-abụta akpu
	Ubara	Hwé a-avuta jì akpu	Ha na-abụta akpu
b.	Mkpọ olu	Ọ me aka ntugbu	Ọ na-ezu ori
	Ubara	Hwé eme aka ntubu	Ha na-ezu ohi

Na tebul 6, 'a' na 'b' a ga-ahụta na 'o' na ọ bụ mkpọ olu ebe 'hwé' bụ ubara na-egosi ubara onye nke atọ n'olu Ezaa ma na-akọwa na ihe ma ọ bụ onye a na-ekwu maka ya karịrị otu onye/ihe.

Eserese '1a', '1b', nwere otu ụdị eserese. Ihe mere 'hwé' jiri buru isi n'ebe a bụ maka na ọ bụ ya mere ka ahiri okwu a si na mkpọ olu banye n'ubara.

4.2 Iji nnọchi onwe onye

Nnọchi onwe onye bụ ụdị nnọchi aha ndị ahụ na-ekwu maka onwe onye. E ji ya amasi ọkwa ike. Nnọchi onwe onye na-akọwa kpom kwem onye ma ọ bụ ndị a na-ekwu maka ya/ha. E nwere nnọchi onwe onye n'olu Abankaliki nke na-akọwa ubara.

Ka a tlee ngwa nchọcha dị na Tebul 7

Tebul 7 na-egosi nnọchi onwe onye

Mkpọolu	Ubara
Onye nke mbụ m/ mụ mēdá/bēdá(mụ onwe m	àyí mēdá/bēdá (anyị onwe anyị)
Onye nke abụọ i, i, gị gwēdá/ bēdá/mēdá (gị onwe gị)	ùnú gwēdá/ bēdá/mēdá (unu onwe unu)
Onye nke atọ o, o, ya bēdá/ mēdá (ya onwe ya)	phé/ hwé bēdá/mēdá (ha onwe ha)

4.2.1 Ubara nnọchi onwe onye onye nke mbụ bụ 'Àyí bēdá/mēdá

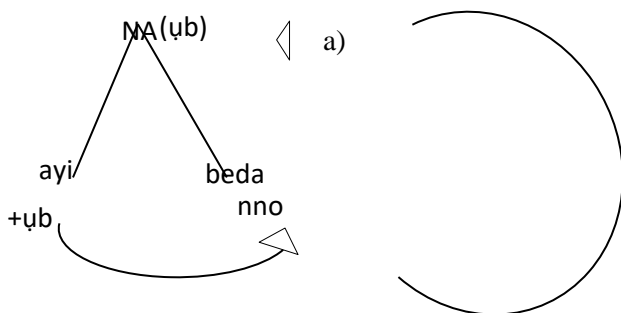
A chọọ ikowa n'olu Abankaliki na ọ bụ 'àyí' ka a na-akọwa maka ya kpom kwem, itudo aka iji gosi na ọ bughị onye ọzọ ka a na-ekwu maka ya, a na-ewebata nnọchi onwe onye. A ga-etinye ya mēdá/bēdá iji mee nke a, ọ buruzie anyị mēdá/bēdá.

Tebụl 8 na-egosi Ụbara nnọchi onwe onye onye nke mbụ ‘Ayị bèdá/mèdá’

		Olu Abankaliki	Mpụtara (n’Igbo izugbe)
a.	Mkpọ olu	Mụ mèdá geru ekwọ	Mụ onwe m gara akwụkwọ
	Ụbara	Àyị mèdá geru ekwọ	Anyị onwe anyị gara akwụkwọ
b.	Mkpọ olu	Mụ mèdá kuteru mini	Mụ onwe m kutere mmiri
	Ụbara	Àyị mèdá kutarụ mini	Anyị onwe anyị kuteru mmiri

Na tebụl 8, ‘a’ na ‘b’ a ga-ahụta na ‘m’ na ọ bụ ‘mụ’ bụ mkpọ olu nnọchi onwe onye onye nke mbụ ma na-egosikwa na ihe a na-ekwu maka ya bụ naanị otu ihe ma ọ bụ otu onye. Ndimiche dị na ‘m/mụ’ nke mkpọ olu nnọchi onwe onye bụ na ọ na-amasị ọkwa ike n’ihe a na-ekwu maka ya. N’otu aka ahụ ‘àyị’ nke bụ ụbara nnọchi onwe onye onye nke mbụ ma na-egosikwa na ihe ma ọ bụ ndị a na-ekwu maka ya dị otutu. Ihe na-egosi mmasị ọkwa ike bụ ‘bèdá’ ma ọ bụ ‘mèdá’ e tinyere ya n’akụkụ. Ndimiche dị na ‘àyị’ nke ụbara nnọchi onwe onye bụ na ọ na-amasị ọkwa ike n’ihe a na-ekwu.

Eserese 2 na-egosi nsekasị ‘Ayị beda’

N’eserese (2), ‘Ayị bụ isi maka na ọ bụ ya mere ka nkebi ahiri a si na mkpọ olu banye n’ụbara. Mkpọ olu a bụ ‘m beda’ ebe ụbara ya bụ ‘ayi beda’. Site na nke a, a ga-ahụ na ‘beda’ ma na mkpọ olu ma n’ụbara bụ otu mana ebe mgbanwe dị bụ na ‘m’ na ‘ayi’ nke gosiri mgbanwe ma ọ bụ ndị iché dị n’etiti mkpọ olu na ụbara. Nke a dabanyere n’atụtụ abụmisi nke kwuru na ọ bụ irighiri okwu ahụ mere ka nkebi okwu bụrụ ihe ọ bụ bụ isi ya. N’ebe a, ọ bụ ‘ayi’ mere ka ‘ayi beda’ bụrụ ụbara.

4.2.2 Ụbara nnọchi onwe onye onye nke abụọ bụ ùnú bèdá/mèdá

Ọ bụrụ na a chọrọ ikọwa na ọ bụ ùnú kpom kwem ka a na-akọwa maka ya, ya bụ itudo aka iji gosi na ọ bughị onye ọzọ, i ga-etinye ya bèdá ma ọ bụ mèdá n’ụbara nnọchi ahụ.

Tebụl 9 na-egosi ụbara nnọchi onwe onye onye nke abụọ bụ ùnú bèdá/mèdá

		Olu Abankaliki	Mpụtara (n’Igbo izugbe)
a.	Mkpọ olu	Gị gwèda ege ewe?	Gị onwe gị ana-aga ebee?
	Ụbara	Ùnú bèdá ege awee?	Ebee ka unu onwe unu na-aga?
b.	Mkpọ olu	Gị gwèda ege ụlọ ụka?	Gị onwe gị ana-aga ụlọ ụka?
	Ụbara	Ùnú bèdá ege ụlọ ụka?	Unu onwe unu ana-aga ụlọ ụka?

Na tebụl 9, ‘a’na ‘b’ a ga-ahụta na ‘gị gwèdá’ bụ mkpọ olu nnochị onwe onye nke abụọ ma na-egosikwa na ihe a na-ekwu maka ya bụ naanị otu ihe. Tebụl 9 ‘a’na ‘b’ bụ mkpọ olu nnochị onwe onwe ma bụrụkwa ahịrị ajụjụ Ndịmiche dị na ‘gị’ nke ụbara nnochị onwe onye bụ na ọ na-amasị ọkwa ike n’ihe a na-ekwu maka ya. ‘Ụnu’ gwèdá’ nke bụ ụbara nnochị onwe onye nke abụọ ma na-egosikwa na ihe ma ọ bụ ndị a na-ekwu maka ha dị otụtụ. Ndịmiche dị na ‘unu’ nke ụbara nnochị onwe onye bụ na ọ na-amasị ọkwa ike n’ihe a na-ekwu. Ihe na-egosi mmasị ọkwa ike na Tebụl 9 bụ ‘mèdá’, ‘bèdá’ na ‘gwèdá’. Ọ bụ naanị na mkpọ olu nnochị onwe onwe nke abụọ ka a na-e ji ‘gwèda’ egosi imasị ọkwa ike.

4.2.3 Ụbara nnochị onwe onye onye nke atọ bụ èphè bèdá/ mèdá

A na-eji èphè bèda egosiputa ụbara nnochị onwe onye, onye nke atọ n’olu Izzi na Ikwo. Ọ bụrụ na a choro imasị ọkwa ike ma ọ bụ ikowa kpom kwem onye a na-ekwu maka ya, i ga-etinye bèdá/mèdá na nnochị aha onye nke atọ ahụ.

Mkpọ olu	Mpụtara (n’Igbo Izugbe)	Ụbara	Mpụtara (n’Igbo Izugbe)
Ya beda	Ya onwe ya	Èphè bèdá	Ha onwe ha

Tebụl 10 na-egosi ụbara nnochị onwe onye, onye nke atọ bụ èphè bèdá/ mèdá nke nwere ‘ya’ dị ka mkpọ olu ya.

		Olu Abankaleke	Mpụtara (n’Igbo izugbe)
a.	Mkpọ olu	Ya bèda ete egwu	Ya onwe ya na-ete egwu
	Ụbara	Èphè bèdá ete egwu	Ha onwe ha na-agba egwu
b.	Mkpọ olu	Ya bèda ara ọkwa	Ya onwe ya na-ebe akwa
	Ụbara	Èphè bèdá ara ọkwa	Ha onwe ha na-ebe akwa

Na tebụl 10, ‘a’na ‘b’ a ga-ahụta na ‘ya meda, beda’ bụ mkpọ olu nnochị onwe onye onye nke atọ ma na-egosikwa na ihe a na-ekwu maka ya bụ naanị otu ihe. Ndịmiche dị na ‘ya mèdá, bèdá’ nke ụbara nnochị onwe onye bụ na ọ na-amasị ọkwa ike n’ihe a na-ekwu maka ya. A ga-ahụta na ‘èphè’ bụ ụbara nnochị onwe onye onye nke atọ ma na-egosikwa na ihe ma ọ bụ ndị a na-ekwu maka ha dị otụtụ. Ndịmiche dị na ‘èphè mèdá, bèdá’ nke ụbara nnochị onwe onye bụ na ọ na-amasị ọkwa ike n’ihe a na-ekwu. Ozo bụ na ọ bụ naanị olu Izii na Ikwo na- eji ‘èphè’ egosiputa ụbara.

Q, Ya

Tebụl 11 na-egosi ụbara nnochị onwe onye, onye nke atọ bụ èphè bèdá/ mèdá nke nwere ‘ọ’ dị ka mkpọ olu ya.

		Olu Abankaliki	Mpụtara (n’Igbo izugbe)
a.	Mkpọ olu	Ọ ya bèda avuta ji akpu	Ya onwe ya na-avuta akpu
	Ụbara	Èphè mèdá avuta ji nakpu	Ha onwe ha na-avuta akpu
b.	Mkpọ olu	Ọ ya bèda eme aka ntugbu	Ya onwe ya na-ezu ohi
	Ụbara	Èphè bèdá eme aka ntugbu	Ha onwe ha na-ezu ohi

Na tebụl 11, (a-b) a ga-ahụta na ‘ọ/ya bèda, meda’ bụ mkpọ olu nnochị onwe onye onye nke atọ ma na-egosikwa na ihe a na-ekwu maka ya bụ naanị otu ihe. Ndịmiche dị na ‘ya’ nke ụbara nnochị onwe onye bụ na ọ na-amasị ọkwa ike n’ihe a na-ekwu maka ya. N’ebe a ‘èphè bèdá, mèdá’ bụ ụbara nnochị onwe onye onye nke atọ ma na-egosikwa na ihe ma ọ bụ ndị a na-ekwu maka ha dị otụtụ.

4.2.3 *Ubara nnochi onwe onye onye nke atọ bu hwe bēda/ mēda*

A na-eji ‘hwé bēdá’ egosiputa ubara nnochi onwe onye onye nke atọ n’olu Ezaa. A chọọ itudo ihe aka, imasi okwa ike ma o bu ikowa kpom kwem onye a na-ekwu maka ya, i ga-etinye nnochi aha onye nke atọ a bēda/mēda o buruzie hwé mēdá/bēdá.

Mkpọ olu	Mputara (n’Igbo Izugbe)	Ubara	Mputara (n’Igbo Izugbe)
Ya bēda	Ya onwe ya	Hwé bēdá	Ha onwe ha

Tebul 12 na-egosi ubara nnochi onwe onye onye nke atọ bu hwé bēdá/ mēdá nke nwere ‘ya’ di ka mkpọ olu ya.

		Olu Abankaleke	Mputara (n’Igbo izugbe)
a.	Mkpọ olu	Ya bēda ete ebvu	Ya onwe ya na-ete egwu
	Ubara	Hwé bēdá ete egvu	Ha onwe ha na-agba egwu
b.	Mkpọ olu	Ya bēda a-arja ekwa	Ya onwe ya na-ebe akwa
	Ubara	Hwé bēdá arja ekwa	Ha onwe ha na- ebe akwa

Na tebul 12, ‘a-b’ a ga-ahuta na ‘ya mēdá, bēdá’ bu mkpọ olu nnochi onwe onye onye nke atọ ma na-egosikwa na ihe a na-ekwu maka ya bu naani otu ihe. Ndimiche di na ‘ya meda, beda’ nke ubara nnochi onwe onye bu na o na-amasi okwa ike n’ihe a na-ekwu maka ya. A ga-ahuta na ‘hwé’ bu ubara nnochi onwe onye onye nke atọ ma na-egosikwa na ihe ma o bu ndi a na-ekwu maka ha di otutu. Ndimiche di na ‘hwé mēdá, bēdá’ nke ubara nnochi onwe onye bu na o na-amasi okwa ike n’ihe a na-ekwu. Ozọ bu na o bu naani olu Ezaa na- eji ‘hwé mēdá, bēdá’ egosiputa ubara.

4.3 *Nnoch enwe onye*

Olu Abankaliki na-ejikwa nnochi enwe onye (mpesin) egosiputa ubara. Nnoch enwe onye e nwere bu “a” na “e”. Nnoch enwe onye (nnochi mpesin) bu nnochi aha ndi ahụ a maghi onye o na-atudo aka, o naghị ekwe ka a mara onye ihe e kwuru na-akowa maka ya n’ahiri okwu ma o bu n’okwu.

Tebul 13 na-egosi nnochi enwe onye

‘É’

		Olu Abankaleke	Mputara (n’Igbo izugbe)
a.	Mkpọ olu	E che nche l’eka	A na-eche nche n’ebe a
	Ubara	É che nche l’eka	A na-eche nche n’ebe a
b.	Mkpọ olu	E gburu ayi egwu	E gburu anyi ewu
	Ubara	É gburu ayi egwu	E gburu ayi ewu

Na tebul 13, ‘a-b’ a ga-ahuta na ihe mere ha mkpọ olu bu ‘É’ di n’omuma atọ ndi a n’otu n’otu nke enweghi ike ikowaputa mmadu ole mere ihe e kwuru na e mere. N’otu aka ahụ ihe mere ha bu ubara bu ‘é’. nke enweghi ike ikowaputa mmadu ole mere ihe e kwuru na e mere. N’ebe a ndi mere ihe e kwuru na e mere di otutu. N’omuma atọ 23 (a), e nwere mgbawere n’odidi mputara nnochi mpesin n’Igbo izugbe. Nnoch mpesin ‘É’ gbanwere odidi ya na mputara ya n’Igbo izugbe buruzie ‘Á’.

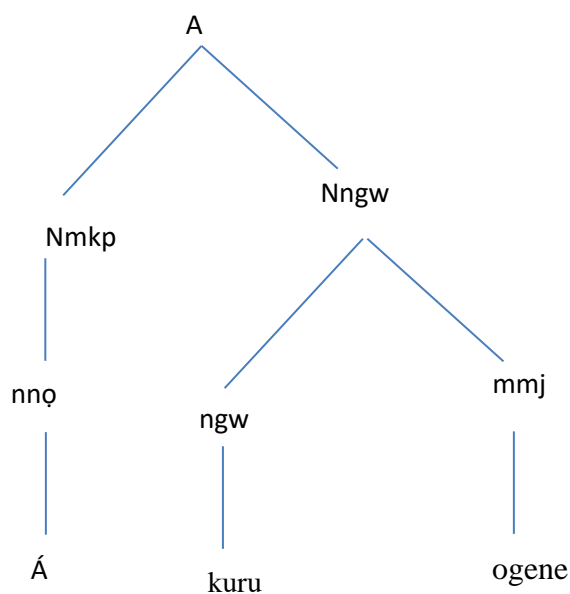
Tebụl 14 na-egosi nnọchi enwe onye

“Á”

		Olu Abankaleke	Mputara (n'Igbo izugbe)
a.	Mkpọ olu	A kwaberu m ubvu	A kwanyere ya ugwu
	Ubara	Á kwaberu ayi ubvu	A kwanyere anyi ugwu
b.	Mkpọ olu	A kuru eka l'uzo	A kuru aka n'uzo
	Ubara	Á kuru eka l'uzo	A kuru aka n'uzo

A bja na tebul 14, a ga-ahuta na ihe mere ahiri okwu a mkpo olu na ubara bu 'a'. 'Á' di n'ahiri okwu ndi a enweghi ike ikowaputa mmadu ole mere ihe e kwuru na e mere. Ndi mere ihe a si na e mere nwere ike buru otu onye ma o bu karja.

Eserese 3 na-egosi nsekasi 'Á kuru ogene'

N'eserese (3), 'Á' bu isi ebe 'kuru ogene' bu mmeju. Ihe mere 'Á' jiri buru isi bu maka na o bu 'Á' bu nnochi aha nke na-egosi enwe onye ebe 'kuru ogene' bu mmeju. 'Kuru' bu ngwaa ebe 'ogene' bu aha.

4.4 Nnọchi mkpokota 'ndu'

Ándu na-akowa ihe kariri otu n'olu Abankaleke. Olu Abankaleke na-etinye ndu n'ihu mkpo aha ihe gbasara mmadu na mmuo iji gosi ubara. E nwere ike itinye 'ndu' n'aha obodo, nkowa aha na ufodu nru aka.

Tebụl 15 na-egosi nnọchi mkpokọta ndụ

		Olu Abankaleke	Mputara (n'Igbo izugbe)
a.	Mkpọ olu	onye Okpoto	onye Okpoto
	Ụbara	ndụ Okpoto	ndị Okpoto
b.	Mkpọ olu	onye Okpuitumo	onye Okpuitumo
	Ụbara	ndụ Okpuitumo	ndị Okpuitumo

A bịa na tebụl 15 (a-b), a ga-ahụta na ihe mere ha ụbara bụ 'ndụ' nke na-egosi na ihe ma ọ bụ ndị a na-ekwu maka ha dị otụtụ.

4.4.1 Mkpọ olu ihe na-abughị mmadụ + ndụ+ nrụmaka

N'olu Abankaliki, mkpọ olu nwere ike i bu nrụmaka ndị a n'ebe ufodu. Ụbara nwekwara ike ibu nrụ aka ndị a n'otu aka ahụ.

Tebụl 16 na-egosi mkpọ olu ihe na-abughị mmadụ + ndụ+ nrụmaka, ebe ụbara bu nrụ aka

		Olu Abankaleke	Mputara (n'Igbo izugbe)
a.	Mkpọ olu	uwe ọhwụa	akwa nke ọzọ
	Ụbara	uwe ndụ ọhwụ à	akwa ndị nke ọzọ
b.	Mkpọ olu	nkịta ọhwụ a	nkịta nke ọzọ
	Ụbara	nkịta ndụ ọhwụ à	nkịta ndị nke ọzọ

Na tebụl 16 (a-b), ihe mere ha ụbara bụ 'ndụ' nke na-akọwa maka ihe dị otụtụ. N'ebe a, 'ndụ' dị n'etiti mkpọ aha na nrụaka na-akọwapụta mkpọ aha ndị ahụ.

4.4.2 Ndu ọwa a (Ndị nke a) + nrụmaka

Nke a bụ nkeji mkpọ aha nke ihe mejuputara ya bụ aha na nrụmaka. A na-eji 'ndụ ọwa' akọwa ụbara n'olu Abankaliki, ọ na-aputakarị ihe n'ihe metutara ngwongwo ulọ mana nke a aputaghị na a naghị eji ya eme ụbara ihe dị ndụ ma ọ bụ ụbara ihe na-eku ume. E nwere nrụmaka ndiso na nrụmaka ndite n'omuma atụ ndị a.

Mkpọ olu Mputara (n'Igbo Izugbe) Ụbara Mputara (n'Igbo Izugbe)

ọwa a nke a ndụ ọwa a ndị nke a

Tebụl 17 na-egosi ndụ ọwa (ndị nke a) + nrụmaka

		Olu Abankaleke	Mputara (n'Igbo izugbe)
a.	Mkpọ olu	uwe ọwa a	akwa nke a
	Ụbara	uwe ndụ ọwá à	akwa ndị nke a
b.	Mkpọ olu	ekpa ọwa a	akpa nke a
	Ụbara	ekpa ndụ ọwá à	akpa ndị nke a

Na tebụl 17 (a-b), ihe mere ha mkpọ olu bụ Ihe mere ha mkpọ olu bụ ‘nke’ nke na-egosi na ihe a na-ekwu maka ya akarighị otu. Ihe mere ha ụbara bụ ‘ndụ’ nke na-egosi na ihe ma ọ bụ ndị a na-ekwu maka ha dị ọtụtụ. N’otu aka ahụ, ‘ndụ’ dīkwa n’etiti mkpọ aha na nruaka na-akowaputa mkpọ aha ndị ahụ. E nwere nrumaka ndiso na mkpọ olu ndị a ebe e nwere nrumaka ndite aka n’ụbara ya.

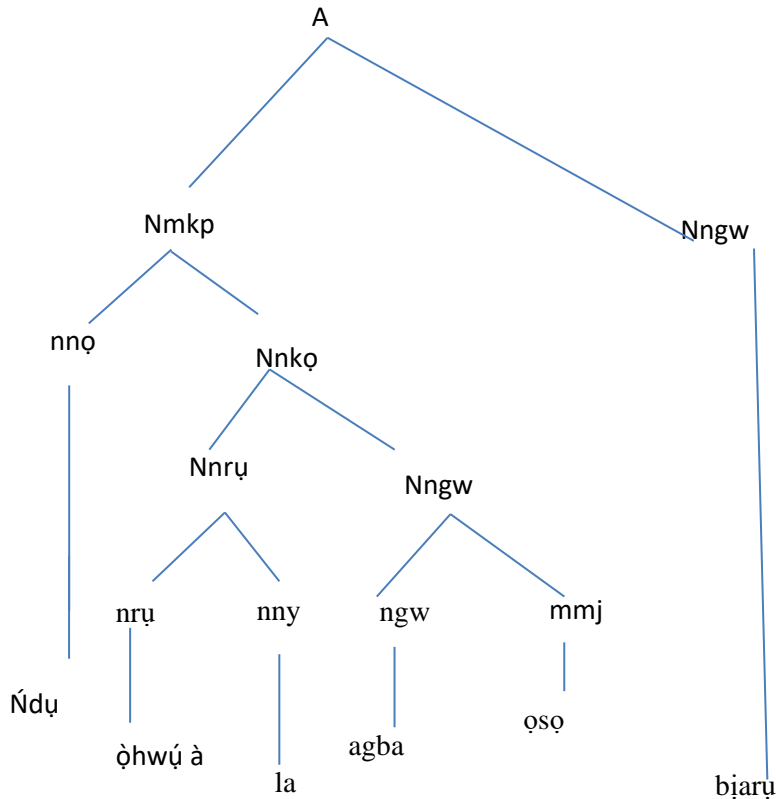
4.4.3 Ndu + nkeji nrugara aka

Tebụl 18 na-egosi ndu + nkeji nrugara aka

		Olu Abankaleke	Mputara (n’Igbo izugbe)
a.	Mkpọ olu	ohwụ a la-agba ọsọ	onye nke ọzọ ahụ na-agba ọsọ
	Ụbara	ndụ ohwụ à la-agba ọsọ	ndị nke ọzọ ahụ na-agba ọsọ
b.	Mkpọ olu	ohwụ a dụ ọcha	onye nke ọzọ ahụ dị ọcha
	Ụbara	ndụ ohwụ à dụ ọcha	ndị nke ọzọ ahụ dị ọcha

A bịa na ndị bụ mkpọ olu na tebụl 18 (a-b) a ga-ahụta na ‘ndụ ohwụ a’ bụ ụbara nke na-egosi na ihe ma ọ bụ ndị a na-ekwu maka ha dị ọtụtụ.

Eserese 4 na-egosi nsekasi ‘ndụ ohwụ la-agba ọsọ bjaru’

N’eserese 4, ‘ndụ’bụ isi ebe ‘la-agba ọsọ bjaru bụ mmeju. Ihe mere ‘ndụ jiri buru isi bụ na ọ bụ ‘ndụ’ bụ isi sekpu ntị wetara echiche ụbara n’ime ahiri okwu a. Mkpọ olu ahiri okwu a bụ ‘onye ohwụ a la-agba ọsọ bjaru.

4.5 Iji ụnwù

N’olu Abankaleke, a na-eji ‘ụnwù’ egosikarị ụbara mkpọ aha nwere ike ịmụ nwa ma ọ bụ nwere ọndụ na ya. Ha na-ejikwa ‘ụnwù’ akọwa ụbara mkpọ aha enweghị ọndụ n’ime ha.

Mkpọ aha ihe ndị dị ọndụ:

Tebụl 19 na-egosi iji ụnwù gosiputa ụbara ihe dị ọndụ

		Olu Abankaleke	Mputara (n’Igbo izugbe)
a.	Mkpọ olu	nwa ọkọ	nwa ọkọ
	Ụbara	ụnwù ọkọ	ụmụ ọkọ
b.	Mkpọ olu	nwa egwu	nwa egwu
	Ụbara	ụnwù egwu	ụmụ egwu

A bịa na ndị bụ mkpọ olu na tebụl 19 (a-b) a ga-ahụta na ‘nwa’ bụ mkpọ olu nke na-egosi otu onye, ebe ‘ụnwù’ bụ ụbara nke na-egosi na ihe ma ọ bụ ndị a na-ekwu maka ha kariri otu.

4.4.5.1 Iji ụnwù mee ụbara ihe adighi ndu

Tebụl 20 na-egosi iji ‘ụnwù’ mee ụbara ihe adighi ndu

		Olu Abankaleke	Mputara (n’Igbo izugbe)
a.	Mkpọ olu	ekwọ ọgugu	akwukwọ ọgugu
	Ụbara	ụnwù ekwọ ọgugu	ụmụ akwukwọ ọgugu
b.	Mkpọ olu	opfu	Okwu
	Ụbara	ụnwù opfu	ụmụ okwu

Na tebụl 20 (a-b), ihe mere ha mkpọ olu bụ na mkpọ aha ndị a, enweghị ihe na-egosi onye ọgụ ole ha dị. Ihe mere ha ụbara bụ ‘ụnwù’ nke na-egosi na ihe a na-ekwu maka ha dị otutu. Nke a gosiri n’ezi okwu na ọ bughị naanị na mkpọ aha nwere ike ịmụ nwa ka a na-etinye ụnwù iji mee ụbara n’olu Abankaleke.

4.4.5.2 ọndụ + ụnwù

Mkpọ aha ọfọdụ n’olu Abankaleke na-anabata iji ndu na ụnwù eme ụbara.

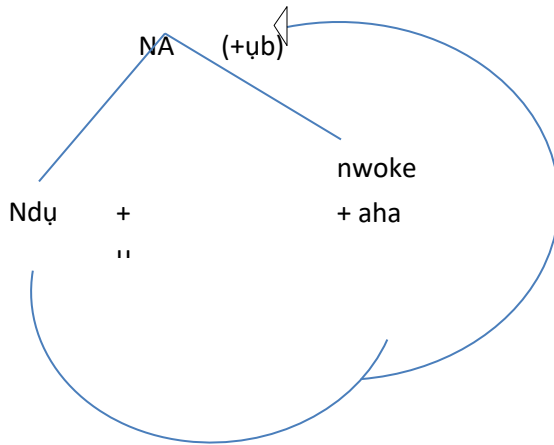
Tebụl 21 na-egosi iji ụnwù na ndu mee ụbara.

Mkpọ aha	Ụbara	Ụbara	Mputara (n’Igbo Izugbe)	
(a) Onye Nwezenyi	ọndụ Nwezenyi	ụnwù Nwezenyi	ndi Nwezenyi	umụ Nwezenyi
(b) Onye Igbojima	ọndụ Igbojima	ụnwù Igbojima	ndi Igbojima	umụ Igbojima

A bịa na ndị bụ mkpọ olu na tebụl 21 (a-b) a ga-ahụta na ihe mere ha mkpọ olu bụ ‘onye na ‘nwa’ nke na-egosi otu onye ebe ihe mere ha ụbara bụ ‘ọndụ’ na ‘ụnwù’ nke na-egosi otutu n’otu n’otu. N’ebe a, ‘ọndụ’putara na ndị ahụ bụ ndị obodo ndị a a kpọrọ aha ebe ‘ụnwù’ na-akọwa na ndị ahụ bụ ndị agburu ndi a a kpọrọ aha.

Eserese 5 Mmemụbara ‘ndụ’ na ‘ụnwù’

Eserese 5: Na-egosi nsekasi ‘ndụ nwoke’

Eserese (5), A bja na nkebi aha a, ihe mere ka ya buru ụbara bu ‘ndụ’. Ebe o bu ‘ndụ’ mere ka nkebi aha a buru ụbara, ihe o putara bu na o bu ‘ndụ’ bu isi nkebi aha a.

4.5 Uru + ndụ + ephẹ/ hwe

‘Uru’ na-egosikwa nkowa aha mkpokota di n’ubara. Uru na-egosi ihe di otutu, aha buru ibu n’onu ogu. Ya bu na ha di n’igwe were bja, na o bughị otu onye bja. N’otu aka ahụ e nwere njiko okwu mmemubara abuo n’ebe, ya bu ‘uru’ na udi mmemubara ndi ozo.

Tebul 22 na-egosi Iji njiko okwu ubara ‘urù + ndù + ephẹ/ hwe’ mee ubara

		Olu Abankaleke	Mputara (n’Igbo izugbe)
a.	Mkpọ olu	Onye laanụ bjaru	Otu onye bja
	Ubara	Ndu bja ha l’urù	Ndi bja di otutu
b.	Mkpọ olu	Onye laanụ bjaru unyahwụ	Otu onye bja unyahụ
	Ubara	Ephẹ’ta ahadụ l’urù bja unyahụ	Ha adighi otutu wee bja unyaahụ

Na tebul 22 (a-b), ihe na-egosi mkpọ olu bu mkpọ aha ‘laanụ’ di n’ime ahiri okwu ndi a. Ihe mere ha ubara bu urù nke na-akowa na o bughị naani otu onye ka mkpọ aha ndi a na-ekwu maka ya kama o na-akowa na mkpọ aha ndi a di na ubara. Ozo e nwere njiko okwu mmemubara n’ahiri okwu ndi a di n’omuma atu. E nwere njiko ‘ndụ’, ‘ephẹ’, ‘ụnwù’ na ‘urù’ na ndi mebere ubara a n’otu n’otu.

4.6 Mkpọ ọha/ ọha

‘Mkpọ ọha/ ọha’ bukwa uzo ozo olu Abankaleke si egosiputa ihe di otutu, aha kariri otu ma o bu nkowa aha mkpokota di n’ubara. O na-egosikwa ọha ma o bu aha buru ibu n’onu ogu.

Tebụl 23 na-egosi Iji m̀kpọrọ ọ̀ha/ ọ̀ha' ziputa ubara

		Olu ndi Abankaleke	Mputara (n'Igbo izugbe)
a.	Mkpọ olu	Onye laanụ b́́arụ ọ nabata ya.	Otu onye b́́ara ka ọ nabata ya
	Ubara	Ndu wuph́́tara ọ nabata ya bu m̀kpọrọ ọ̀ha.	Ndi putara inabata ya bu ọ̀ha mmadu.
b.	Mkpọ olu	Onye laanụ te a chorụ ta a nu ekwa anwụ nta.	Otu onye ka a chorọ ka e nye akwa anwụ nta.
	Ubara	Ndu a chorụ te ekeru ekwa anwụ nta bu m̀kpọrọ ọ̀ha.	Ọha mmadu ka a chorọ ka ha kere akwa anwụ nta

A b́́a na ndi bu m̀kpọ olu na tebụl 23 (a-b), ihe mere ha m̀kpọ olu bu 'laanụ' di n'ime ahiri okwu ndi a n'otu n'otu ebe ihe mere ha ubara bu 'm̀kpọrọ ọ̀ha'. M̀kpọrọ ọ̀ha a di n'ime ahiri okwu ndi a na-akowa na ọ bughị naani otu onye ka a na-ekwu maka ya kama a na-ekwu maka ọ̀ha ma ọ bu otutu mmadu.

4.7 Eze

'Eze' na-eziputa ubara n'olu Abankaleke. Mgbe eze na-arụ ọrụ di ka ubara, ọ ga-egosiriri otutu ihe di iche iche ọ na-arutu aka. Ndimiche di n'etiti iji 'eze' na 'igwe' ma ọ bu 'igwerigwe' na 'ivirikiti' bu na 'eze' ga-enweriri ihe ngusisita na-eso ya mana ọ dighi etu a n' 'igwe', 'igwerigwe' na 'ivirikiti'.

Tebụl 24 na-egosi iji 'eze' ziputa ubara

		Olu Abankaleke	Mputara (n'Igbo izugbe)
a.	Mkpọ olu	Ada ya nwaanyi wetaru ya iphe laanụ.	Ada ya nwaanyi wetara ya otu ihe
	Ubara	Ada ya nwaanyi vularu eze iphe b́́a nke ya, du ọ bu, nji, ereshi, ekwa, oko, le mme.	Ada ya nwaanyi bulatara otutu ihe ndi gunyere; ji, osikapa, okoko na mmanya
b.	Mkpọ olu	Nwata ya shi Legosu lata wetaru ya iphe laanụ.	Nwata ya si Legosu lota, wetara ya otu ihe
	Ubara	Nwata ya shi Legosu lata vularu ya eze iphe du ọ bu televishonu, radio, komputa, ogba tum tum na foto	Nwa ya si Legosu lota bulatara ya otutu ihe nke gunyere: enyonyo, radio, komputa, ogba tum tum, na foto

A b́́a na ndi bu m̀kpọ olu na tebụl 24 (a-b), ihe mere ha m̀kpọ olu bu 'laanụ' di n'ime ahiri okwu ndi a n'otu n'otu ebe ihe mere ha ubara bu eze. Nke bu maka na 'eze' n'olu Abankaliki bu nkowa aha m̀kpokota nke na-akowa na m̀kpọ aha akpu n'onu di otutu.

5. Mmehi

Nchocha a lebara anya na mmemubara nnono onwe n'olu Abankaliki. Nchocha a choputara na mmemubara nnono onwe e nwere n'olu Abankaliki gunyere 'ayi', 'unu', 'ephe/whẹ', uru, eze, ọ̀ha, ndu, unwu.

Nrumaka

Agbedo, C. U. (2015). *General linguistics: Historical and contemporary perspective*.

Nsukka: KUMCEE-Ntaeshe Press Inc.

Agu-Ofodile, M.C. (2007). *Nkuzi asusu igbo n'uzo di mfe*. Ibadan: Austin Modest Publisher

Chomsky, N. (1981). *Lectures on government and binding*. Dordrech: Foris.

Chomsky, N. (1992). *A minimalist programme for linguistics theory*. MIT working papers in linguistics. Ngalaba Lingwistik na Filsosofi.

Eze, A. M. (2014). *Mmemubara n'Igbo*. Nguputa nchocha post grajuet nke ebiputaghi

ebiputa, Ngalaba Lingwistiks Igbo na Asụsụ Naijiria Ndị Ozo, Mahadum Naijiria, Nsuka.

- Gazdar, G. & Pullum, G. K. (1982). *Generalized phrase structure grammar: A theoretical synopsis*. Bloomington: Indiana University Linguistics Club.
- Hudson, R. A. (1987). Zicky on heads. *Journal of Linguistics*, 23, 4 -11.
- Jija, T. (2012). Aspects of Tiv pluralisation. *Journal of Igbo Language & Linguistics. (JILL)*, 4 (5) 25 - 31.
- Mbah, B. M. (2012). *Ụtọ asụsụ Izugbe. Nkuzi ndi Post grajuet, Ngalaba Lingwistiks Igbo na Asụsụ Naijiria Ndị Ozo, Mahadum Naijiria, Nsuka.*
- Mbah, B. M. , Mbah, E. E. , Ikeokwu, E. S. , Okeke, C. O. ,Nweze, I. M. , Ugwuona, C. N. , Akaeze, C. M. , Onu, J.O. , Eze, E. A. , Prezi, G. O. , Odii, B. C. (2013). *Igbo Adi : Igbo-English dictionary of linguistics and literary terms*. Nsukka: University of Nigeria Press Ltd.
- Mbah, B. M. (2013). *Ụtọ asụsụ Izugbe. Nkuzi ndi Post grajuet, Ngalaba Lingwistiks Igbo na Asụsụ Naijiria Ndị Ozo, Mahadum Naijiria, Nsuka.*
- Mbah, B. M. & Mbah, E. E. (2014). *Atụtụ amụmamụ asụsụ*. Nsukka: University of Nigeria Press Ltd.
- Mbah, B. M. (2016). *Principles and parameters. Na B.M. Mbah. (Ed.)Theories of*
- Mbah, B. M. (1999). *Studies in syntax: Igbo phrase structure*. Nsukka: Prize Publishers. *linguistics*.(pp 116-131). Nsukka: University of Nigeria Press.
- Ofofomata, C. E. (1995). *Ụtọ asụsụ Igbo*. Enugu: Format Publishers.
- Oha, B. A. (2011). The head feature parameter and the Igbo. Nchoputa okaa, Ngalaba Igbo, Koleji Etiti nke Edukeshon Ogbudu, Steeti Kros Riva.
- Oka asụsụ Igbo. (1983) (Otu iwelite Asụsụ na omenala Igbo). Onitsha. Varsity press Ltd.
- Onah, P. C. & Ovute A. O. (1998). *A handbook on educational reseach. Nsukka: A Prize Publisher.*
- Onuoha, J.A (2016). Transformational generative grammar. Na B. M. Mbah (Ed.). Theories of linguistics. (pp 107-115). Enugu: University of Nigeria Press Limited.
- Onuoha, J.A (2018). Morphosyntactic heads in Igbo. Nchocha oka mmuta, Ngalaba Lingwistiks, Igbo na asụsụ Naijiria ndi ozo, Mahadum Naijiria, Nsuka.
- Selkrik, E. O. (1982). *The syntax of words*. Cambridge: The MIT Press.
- Ude, U. C. (2019). Mmeputa ndi iche di n'uda olu Igbo Wawa n'ikanye akara uda olu n'okwu Igbo izugbe n'ogo sinio sekondiri na steeti Ebonyi na Enugwu. *Ekwe Jonal* 12 (2) 1-19
- Zicky, R. A. (1985). Heads *Journal of Linguistics*. 21, 1-29.

Ndi a gbara ajuju onu

- Nwankwo, O. (2019) Afọ 25, Ulo oru Adventure International Secondary School Ahia ohu Ezza
- Nwaoke, E. (2019) Afọ 34, Ulo oru Secondary Education Board Abakaliki .
- Nwelibe, S (2019) Afọ 26 Ebonyi State University, Abakaliki.
- Nwewu, C. (2018) Afọ 47 Mechanic village Abakaliki.
- Nwewu, M. (2019) Afọ 53 Community Secondary School Amuzu.
- Nwibo, V. (2019) Afọ 46, Community Secondary School Eka Ezza.
- Nwiboko, N. (2018) Afọ35 Ktaktaji High School Ezzama.
- Nwibakpo, O. (2019) Afọ 30, Community Primary School Echara.
- Nwiizi, I. (2019) Afọ 27, Ezza Girl's Secondary School Izzikworo.